

*В.С. ШЕБАНІН, доктор технічних наук, професор,
член-кореспондент НААН, ректор
Т.В. ШЕВЧЕНКО, аспірант**

Миколаївський національний аграрний університет

Розвиток кооперації в АПК: проблеми та напрями їх подолання

Постановка проблеми. Важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності підприємств продовольчого підкомплексу та їх участі в організованому продовольчому ринку є розвиток сільськогосподарської кооперації, завдяки якій досягається залучення виробленої ними продукції в економічний обіг. Ефективність кооперації доведена досвідом США, Канади, Китаю, Кореї, країн ЄС і деяких інших. По суті кооперація у сучасних умовах є одним із пріоритетніших напрямів розвитку продовольчого підкомплексу АПК України, без якого розраховувати на забезпечення її продовольчої безпеки практично неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем створення та розвитку сільськогосподарських кооперативів (насамперед – обслуговуючих) присвячено наукові праці А.Є. Данкевича [1], В.П. Ключан [2], О.В. Коваленка [3], В.В. Зіновчука [4], Л.В. Торгової [7], М. Шкобаль [8]. Проте слід визначити, що деякі пов'язані з ними питання поки що залишаються не до кінця вивченими й належним чином вирішеними.

Мета статті – висвітлення досвіду розвинутих країн світу і провідних вітчизняних формувань у розвитку кооперації, виявлення існуючих в Україні проблем в їх діяльності та розроблення пропозицій щодо усунення наявних недоліків.

Виклад основних результатів дослідження. У зв'язку зі здійсненим в останні 20 років в Україні реформуванням сільськогосподарських підприємств значну частину

останніх було розформовано, в результаті чого відбулося зростання їх кількості та відповідне зменшення розмірів більшості з них. Зокрема, у 2011 році на частку аграрних підприємств з площею до 50 га сільськогосподарських угідь припадало більше половини загальної кількості сільськогосподарських підприємств. Скоротилася й кількість середніх за своїм розміром підприємств. Все це доводить про зменшення розмірів аграрних формувань.

Інформацію про розподіл сільськогосподарських підприємств за формами їх господарювання наведено в таблиці 1.

Наведені дані показують, що за 2005–2011 роки відбулося зменшення загальної кількості сільськогосподарських підприємств. І це простежується майже по всіх формах господарювання. При цьому особливо значне (на 616 од.) скорочення кількості підприємств спостерігалось по виробничих кооперативах. Винятком є лише приватні господарства та група підприємств інших форм господарювання, кількість яких за цей період зросла відповідно на 17 і 32 од.

За даними А.Є. Данкевича [1], в малих (до 1000 га) і середніх (до 3000 га) за розміром підприємствах сконцентровано виробництво 78,4% овочів та фруктів, 62,6 – м'яса, 42,8 – молока, 43,4 – зернових, 41,2% – технічних культур.

Україна у загальносвітовому рейтингу регуляторного режиму розвитку малого бізнесу піднялася зі 147-ї на 145 сходинку. Однак регуляторна політика держави й реформування бізнес-середовища в ній ще не створили ефективної ринкової інфраструктури для розвитку малих форм підприємництва, як це відбувається в економіках інших країн [3].

* Науковий керівник – В.С. Шибанін, доктор технічних наук, професор.

1. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання в Україні на 1 липня

Підприємства	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	57877	57858	58387	59059	57152	56493	56133
Господарські товариства	7900	7545	7428	7879	7819	7769	7757
Приватні підприємства	4123	4112	4229	4326	4333	4243	4140
Виробничі кооперативи	1521	1373	1262	1101	1001	952	905
Фермерські господарства	42447	42932	43475	43894	42101	41726	41488
Державні підприємства	386	371	360	354	345	322	311
Підприємства інших форм господарювання	1500	1525	16330	1505	1553	1481	1532

* За даними статистичного збірника «Україна в цифрах у 2011 році».

Враховуючи існуючі в розвитку сільськогосподарських підприємств нашої країни проблеми, з метою поліпшення стану справ у них доцільно активізувати їх діяльність нині та створювати нові кооперативні структури. Доцільність розвитку кооперації підтверджується досвідом розвинутих країн світу, де вона одержала досить велике поширення. Зокрема, у скандинавських країнах, Данії, Нідерландах, Японії усі фермери охоплені кооперуванням. У ФРН кооперативи переробляють і реалізують близько 80 % молока, 30 – м'яса, 55 – зерна та 42% овочів [4].

У цілому Європейські країни через кооперативні формування в аграрному секторі реалізують понад 60% усієї виробленої фермерами продукції, а скандинавські – більше 80%; кооперативи Китаю і Японії реалізують понад 90% сільськогосподарських товарів; фермери США переробляють 80% усього молока на кооперативних заводах; у США і Канаді функціонують сільські кооперативи по інтернет-зв'язку [2].

Як доводить світова практика, основними перевагами створених фермерами коопе-

ративів є: поява можливостей спільного інвестиційного кредитування розвитку виробництва та одержання фінансової допомоги й пільгових кредитів; одержання за рахунок переваг щодо закупівлі сировини та реалізації готової продукції додаткових прибутків і рівномірний їх розподіл між учасниками кооперативу; звільнення окремих кооперативів від податків, або зниження податкової ставки; надання кооперативам права залучення до роботи в їх керуючі органи найманих працівників. Причому перелічені переваги стосуються насамперед обслуговуючих кооперативів.

Слід зазначити, що останніми роками загальна кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні помітно скорочується. Так, якщо у 2005 році їх було 1127 од., то на початок 2012 року – 774, тобто на 353 од. менше. При цьому далеко не всі вони реально функціонують. Інформацію про розподіл діючих обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів по регіонах країни наведено у таблиці 2.

2. Кількість діючих в Україні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів станом на 1 липня 2012 року*, од.

Регіон	Загальна кількість кооперативів	У тому числі					
		молочарських	м'ясних	плодо-овочевих	зернових	з обробітку та збирання врожаю	інших
АР Крим	6	9	1	9	7	13	21
Області:							
Вінницька	85	44	2	5	-	8	26
Волинська	12	2	-	1	-	7	2
Дніпропетровська	29	13	2	1	6	5	2
Донецька	8	2	-	-	-	2	4
Житомирська	21	4	-	1	-	1	15
Закарпатська	4	2	-	1	1	-	-
Запорізька	14	2	1	1	3	1	6
Івано-Франківська	60	8	4	18	1	27	2
Київська	20	4	1	2	2	2	9
Кіровоградська	15	9	-	2	1	3	-
Луганська	8	2	3	-	1	2	-
Львівська	17	6	2	3	1	5	-

Миколаївська	9	4	1	2	1	1	-
Одеська	40	5	1	1	1	11	21
Полтавська	15	9	1	1	-	4	-
Рівненська	13	2	-	-	-	3	8
Сумська	12	6	-	-	-	5	1
Тернопільська	3	1	-	1	-	-	1
Харківська	4	-	-	-	-	3	1
Херсонська	28	12	-	3	-	-	13
Хмельницька	7	1	-	1	1	2	2
Черкаська	55	28	2	-	-	5	13
Чернівецька	11	2	-	-	-	9	6
Чернігівська	12	4	-	1	-	7	-
Всього	562	181	21	54	26	120	153

* За даними Мінагрополітики України.

Як бачимо, найбільшу кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів станом на 1 липня 2012 року мали: Вінницька область (85), АР Крим та Івано-Франківська область (по 60) і Черкаська область (55). Особливо невелика кількість вказаних кооперативних формувань нараховується в Тернопільській (3), Закарпатській та Харківській областях (по 4), Хмельницькій (7), Донецькій і Луганській областях (по 8). З обслуговуючих кооперативів України провідні позиції займають молочарські (181 од.), з обробітку землі та збирання врожаю (120 од.) і група інших кооперативів (153 од.).

Необхідно наголосити, що нині в Україні процес створення обслуговуючих кооперативів практично зупинився, а в окремих її регіонах вони зовсім припинили свою діяльність, що викликає занепокоєння. Згідно зі Стратегією розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року) [6] у перспективі найбільш поширеними організаційними моделями сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів будуть:

- спеціалізовані кооперативи з виконання певних функцій (переробні, маркетингові, постачальницькі, сервісні);
- багатофункціональні кооперативи, що створюватимуться на районному рівні у формі агроторгових домів, які зможуть об'єднувати всіх товаровиробників і здійснювати збут продукції та забезпечувати необхідними матеріальними ресурсами своїх клієнтів-власників, надавати їм інформаційно-консультаційні послуги;
- кооперативи при сільських громадах, що створюються власниками особистих селянських господарств одного або кількох сіл для одержання послуг, пов'язаних із веденням цих господарств.

Досить поширеною за кордоном формою обслуговуючого кооперативу є кооперативи зі спільного використання сільгосптехніки. Ураховуючи ситуацію, що склалася останніми роками в аграрному секторі України, такий підхід має бути поширеним і в нас.

Обслуговуючі кооперативи в нашій країні необхідно на законодавчому рівні визнати неприбутковими. Не можна вважати справедливим той факт, що селянському кооперативу доводиться платити, наприклад, за зібране ним у мешканців сіл молоко, податок на додану вартість.

Щодо споживчої кооперації слід зазначити, що вона має відновити втрачені нею позиції із заготівлі аграрної продукції у її виробників (передусім – населення та фермерських господарств), створити відповідні збутові кооперативи й овочесховища на кооперативних засадах, впроваджувати прогресивні технології виробництва продукції, розширювати її асортимент і підвищувати конкурентоспроможність.

Розвиток кооперації в сільському господарстві гальмується низкою факторів, серед яких: недосконалість державної політики (насамперед – відсутність належної допомоги товаровиробникам); монополізація ринків; пасивність сільського населення, відсутність лідерів, слабкість соціального капіталу на селі; недостатній рівень контролю імпорту продукції; нестача відповідних сум фінансових ресурсів для створення та ефективного функціонування сервісних кооперативних формувань.

Стосовно переробних підприємств необхідно сказати, що для одержання достатніх обсягів якісної сировини вони мають сприяти створенню відповідних спільних із сільськогосподарськими підприємствами і дрібнотоварними господарствами населення ко-

оперативних формувань. Підприємства, які займаються переробкою сільськогосподарської продукції, мають сприяти й створенню кооперативів із заготівлі відповідних видів сировини та її постачання на переробку, а також здійснювати організаційно-фінансові заходи щодо їх підтримки, а саме: обґрунтовано встановлювати закупівельні ціни на сировину і своєчасно розрахуватися з її постачальниками; поступово інвестувати придбання доїльних апаратів господарствами населення, що мають значну кількість корів; забезпечувати пункти прийому молока сучасними приладами, за допомогою яких можна одержати характеристику якості молока; сприяти закупівлі обладнання для зберігання сімені для запліднення корів у господарствах населення.

Говорячи про кооперацію слід зазначити, що особливої уваги вона заслуговує стосовно кооперативних банків. За інформацією Б.Й. Пасхавера, Л.В. Молдован, О.В. Шубравської [5] у розвинутих країнах світу сільськогосподарські товаровиробники у своїй діяльності користуються переважно послугами не комерційних, а кооперативних банків. Наприклад, у США кредитне обслуговування сільгосптоваровиробників здебільшого здійснюється системою фермерського кредиту, сформованого кредитними асоціаціями і кооперативними банками, товаро-кредитною корпорацією, яка здійснює підтоварне кредитування посівних кампаній, та Адміністрацією у справах фермерів. Кредити комерційних банків займають не більше 1/5 загальних фермерських кредитів. У країнах ЄС, Китаї, Індії, Південній Кореї потреби фермерів у кредитах задовольняються власними кооперативними й спеціалізованими державними установами.

На увагу заслуговує також досвід Росії, де формування активів кооперативних банків, як правило, здійснюється за участю держави. Тут створено спеціальний Державний фонд розвитку сільської кредитної кооперації. Вважаємо, що такий фонд доцільно сформувати і в Україні. Крім того, необхідно прийняти відповідні доповнення й зміни до Законів України «Про банки та банківську діяльність» і «Про кооперацію», а також програму сприяння розвитку сільської кредитної кооперації.

Висновки. Підтримуємо пропозицію М. Шкобаль [8] стосовно доцільності розширення міжнародної виробничої кооперації в АПК. Причому найбільш прийнятним для сільськогосподарських товаровиробників є співробітництво на компенсаційній основі. Як вважають Л.В. Торгова й О.В. Хитра [7], досконалішою, з погляду ефективності міжнародного співробітництва, є форма, яка у вітчизняній літературі має назву «прямі виробничі та коопераційні зв'язки», під якими розуміють безпосереднє довгострокове співробітництво підприємств України з партнерами інших країн.

Крім того, у нашій державі слід активізувати діяльність територіальних громад щодо створення сільськогосподарських кооперативів – як виробничих, так і обслуговуючих. У сучасних скрутних фінансових умовах без цього розраховувати на ефективний розвиток сільського господарства практично неможливо.

Урахування у практиці нашої країни наведеного у статті комплексу пропозицій сприятиме активізації розвитку кооперації в продовольчому підкомплексі АПК та підвищенню її ефективності.

Список використаних джерел

1. Данкевич А.С. Вплив розмірів землекористувань на рівень виробництва / А.С. Данкевич // Економіка АПК – 2011. – № 9. – С. 29-33.
2. Ключан В.П. Споживчу кооперацію треба відроджувати / В.П. Ключан, Н.І. Костаневич // Вісн. аграр. науки Причорномор'я. – 2011. – №4. – Т.1. – С.10-14.
3. Коваленко О.В. Сучасні методи оцінки інституціонального середовища розвитку підприємства / О.В. Коваленко // Економіка АПК. – 2011. – №10. – С.157-161.
4. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації: навч. посіб. / [В.В. Зіновчук, Л.В. Молдован, В.Б. Моссаковский та ін]; за ред. В.В. Зіновчука. – К. : Вища освіта, 201. – 464 с.
5. Пасхавер Б.Й. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва / Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдован, О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С.3-9
6. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка] – [2 вид., перероб. і доп.] – К. : ННЦ «АЕ», 2012. – 218 с.
7. Торгова Л.В. Спільні підприємства в Україні: організаційно-економічний механізм і ефективність функціонування / Л.В. Торгова, О.В. Хитра. – К. : ФАДА, ЛТД, 2001. – 209 с.
8. Шкобаль М. Кооперація як форма міжнародних зв'язків та пошук іноземного партнера / М. Шкобаль // Агроінком. – 1999. – № 8-9. – С.31-33.
9. Stutz F.P., de Souza A.R. The World Economy. — Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall, 2010. – 347 с.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012 р.

*